

Modern gondolatok a modern szerzői jogról – Recenzió Grad-Gyenge Anikó „Egy modern szerzői jog” című monográfiájáról

Mezei Péter

Amikor 1709/1710-ben a világ első szerzői jogi törvénye (Statute of Anne) kihirdetésre került, senki sem gondolhatta, mivé fejlődik a szerzői jog a 21. századra. Az angol törvény lényegre törő, puritán szerkezete és előírásai egy fókuszált, limitált jogi megoldásról árulkodott. Röviden és tömören rögzítést nyert, hogy a művek eredeti jogosultja azok megalkotója, a szerző. E jogokat azonban egyrészt átruházhatóként, másrészt időben (nagyon is) végesnek képzelték el. Nagyjából ennyiről szólt a Statute of Anne. Ez a törvényi megoldás ugyanakkor egyszerre több érdek érvényesülését is biztosította. Egyrészt – és elsődlegesen – a szerző kizárólagos jogot szerzett a műve sorsáról való rendelkezésre. Másrészt – az átruházhatóság nyomán – ideig-óráig tovább élhetett a monopol jogait vesztett Stationers’ Company. Harmadrészt a szerzők az új rendszerben a vélemény szabad kinyilvánítására is jogot nyertek (megkoronázva ezzel az olyan írók munkásságát, mint John Milton vagy Jonathan Swift). Ezzel párhuzamosan a királyi, Stationers’ Company által foganatosított, cenzúra eltörlésre került; viszont megszületett a valótlan tartalmú kijelentésekért fennálló felelősség („libel”), amely napjaink sajtóhelyreigazítási pereiben is megjelenik. Mindezek fényében érthető, hogy nem lehet eléggé hangsúlyozni a Statute of Anne hatását a 18. századi angol polgári demokrácia fejlődésére. Sőt, néhány évtizedre rá az amerikai függetlenség kinyilatkoztatása, majd a francia polgári forradalom sikere utat nyitott további meghatározó országokban a modern nemzetállamok és ezen keresztül a nemzeti irodalom, művészet és tudomány megjelenésének – egyúttal a modern nemzeti szerzői jogi szabályoknak.

Ha valaki ma kezébe veszi az angol, francia vagy amerikai szerzői jogi törvényeket, jó eséllyel azonnal le is teszi azokat. Az angol *Copyright, Designs and Patents Act of 1988* szerzői és kapcsolódó jogi rendelkezései a 212A szakasszal zárulnak. A teljesen más számozási logikát követő *U.S. Copyright Act 2021*. májusi, legújabb változata – borítóval együtt – 472 oldalra rúg. Az ugyancsak sajátos sorszámozást követő francia *Code de la propriété intellectuelle* 2021-es állapota szerint 300 szakasznál többet tartalmaz a szerzői és kapcsolódó jogokról. Hasonló számok természetesen a magyar szerzői jog történetéből és jelenéből is hozhatók. Az 1844-es Szemere-féle javaslat még „csak” néhány tucat paragrafusból állt, a hatályos 1999. évi LXXVI. törvény – egybeolvasva a külön jogszabályban elhelyezett közös jogkezelési normatív anyaggal – felveszi a versenyt az angol és a francia mintákkal. (Szerencsére az amerikai kódextől messze vagyunk mennyiségi szempontból.)

Egy viszonylag szűk (nyomdatechnikához kötött) üzlet és jogterület a 21. századra az élet valamennyi „kifejezéssel járó” vetületére kiterjesztette hatását. Mi lehet ennek az oka? Nincs ebben semmi talány: a hatványozottan gyorsuló technológiai fejlődés, a társadalmi átalakulások, a globalizálódó gazdaság megerősödése fontos példák a szerzői jog expanziójának mögöttes okaira. A fejlődés pedig mind vertikálisan, mind horizontálisan jól érzékelhető. Az országok szoros kapcsolatba lépése egymással a nemzetközi keretrendszer bővülésével és mélyülésével jár(t): egyre több részkérdés nyer(t) bilaterális, regionális vagy multilaterális megerősítést, hozzájárulva a szerzői jog regionális és globális harmonizációjához. Másrészt egyre-másra újabb és újabb részkérdéseket kényszerülnek a nemzeti jogalkotók és bíróságok megválaszolni: mennyire tág a „mű” fogalma? Ki lehet szerző/jogosult? Milyen szerep jut a szerzői jogi ökoszisztémában a „közvetítőknak” (könyvtáraktól az online platformokig)? Miként lehet a szerzői jogok gyakorlásáról szerződni? Mi legyen a felhalmozódó kulturális örökségünkkel? Ilyen és hasonló kérdések teszik szükségessé a szerzői jog elmélyült tanulmányozását és megértését, és megértetését.

Nem a céltalan elmélkedés kategóriájának szántam a fenti felvezetést, hanem nyílt és világos jelzésnek. A szerzői jog organikus fejlődése nyomán kialakult (és folyamatosan változó) összetett joganyag fenti kihívások mentén történő *megértetésének* egyik etalonjáról lesz ma szó.

Grad-Gyenge Anikó kiváló köteteket jegyzett már eddig is a szerzői jog részeleimeiről, így például a megfilmesítési szerződésről,¹ az audiovizuális archívumokról² és a szerzői jogi korlátozásokról és kivételekről.³ A jelen recenzió tárgyát képező kötetben azonban az eddigi talán legnagyobb fába vágta a fejszét a szerző. Áttekintését kívánja adni a hatályos magyar szerzői jognak. Mint ilyen, ugyanakkor a kötet nem elsősorban a történeti, nemzetközi, regionális, technológiai, üzleti stb. keretrendszer ismerteti. Azt adottnak véve arra figyel, hogy mit kell tudnunk a szerzői jog magyar valóságáról.

A könyv „feszesen olvasható”. Pontosabban: a kötet viszonylag rövid, 200 oldalas terjedelmében is mély, alapos, részletes és legmagasabb szintű igényességgel ismerteti meg olvasóját a szerzői alapvető jellegzetességeivel (I. fejezet⁴), fogalmi alapjaival (II-VII.⁵ és X. fejezet⁶) és meghatározó gyakorlati kérdéseivel (VIII-IX.⁷ és XI. fejezet⁸).

A kötet legnagyobb erénye nem abban rejlik, hogy bármiféle „újdonst” hordozna. A szerzői jogot nem kívánja újra gondolni, nem javasol paradigmaváltást, nem alkot új fogalmakat, nem keres vagy ad választ mikro szintű jogi kérdésekre. Mindez szükségtelen is lenne egy „alapozó” műtől. A szerző ehelyett a hatályos magyar normatív háttér és magyar, illetve európai uniós joggyakorlat szisztematikus és kiváló feldolgozását adja. A szerzői jog velejét ismerteti meg az olvasóval, miközben nem szakad el a jogterület fő csapásaitól. A szerzői jog általános tézisnek megismeréséhez nyújt megkerülhetetlen fogódzót.

A kötet (jelen recenzió meglátása szerinti) legnagyobb erénye pedig épp ebből következik. Logikus szerkezete, világos nyelvezete, interaktív gondolkodást serkentő kérdései, fogalomgyűjteménye, valamint a további kutakodást támogató ajánlott irodalom megjelölése mind arra predesztinálja a kötetet, hogy a szerzői jog iránt érdeklődő nagyközönség egésze tájékozódhasson belőle. Magától értetődően a könyv az egyetemi hallgatóságot, kutatókat és a szerzői jog gyakorlóit egyaránt célozza, és részükre is számos fontos útbaigazítással szolgál.

Kákán is csomót keresni minden recenzió feladata. Se kákából, se csomóból nincs sok Grad-Gyenge Anikó munkájában – tény, nem is ezek keresése céljából forgatom ezt a könyvet. Ha valamin mégis megakadhat az olvasó szeme, az jó eséllyel inkább saját ízléséhez kapcsolódó meglátás lehet. Csupán néhány példa a jelen recenzió apró megfigyeléseiből. A II. fejezet címe („A szerzői mű”) becsapós, amennyiben – helyesen – tárgyalja a kapcsolódó jogi oltalom alatt álló szellemi alkotásokat is (pl. előadóművészi teljesítmény); utóbbiak azonban nem tekinthetők szerzői műnek. Kérdés, hogy vajon indokolt-e önálló fejezetbe tagolni a szerzői jog

¹ Grad-Gyenge Anikó: *Film és szerzői jog: A megfilmesítési szerződés*, Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, Budapest, 2016.

² Grad-Gyenge Anikó: *Az audiovizuális archívumok szabályozási kerete: különös tekintettel a médiajogi és szerzői jogi rendelkezésekre*, Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, Budapest, 2015.

³ Gyenge Anikó: *Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere*, HVG-ORAC Budapest, 2010.

⁴ A szerzői jogról általában.

⁵ A szerzői mű (II.), a jogok alanyai (III.), a szerzői jog tartalma (IV.), a személyhez fűződő jogok köre (V.), a vagyoni jogok köre (VI.), a szerzői joghoz kapcsolódó jogok (VII.).

⁶ A szerzői jog korlátai.

⁷ A felhasználási szerződés (VIII.) és közös jogkezelés (IX.).

⁸ Jogérvényesítés.

tartalmát érintő háromoldalny gondolatot? Nem lett volna-e szerencsésebb a szerzői jog korlátairól még a joggyakorlásról szóló részkérdések előtt értekezni? (A korlátozások ugyanis bizonyos szempontból megelőzik a szerződéseket. Az esetek jelentős részében ugyanis nem lehet szerződéses úton felülírni a szabad felhasználásokat, a jogkimerülést, a védelmi időt stb.) A WIPO alternatív vitarendezési gyakorlata kevésbé releváns a szerzői jog világában (ellentétben a domain nevekkel), ugyanakkor a WTO vitarendezési keretrendszeréből – habár csak limitált számban – részletesebben idézhetők lennének a magyar szerzői jogra nézve is hasznos döntések.

Mindent egybevetve vitán felül áll, hogy bármely, a szerzői jog iránt érdeklődő személy saját könyvtárának kötelező darabja kell, hogy legyen Grad-Gyenge Anikó monográfiája.